

вышению финансовой безопасности предприятия.

На наш взгляд, проблему обеспечения финансовой (следовательно, и экономической) безопасности нельзя решить только путем использования мате-

матических методов, внешних воздействий, специальных инструментов. Прежде всего - это проблема организации рационального управления процессами финансирования и осознания его необходимости.

**О.В. АМЕЛЬНИЦЬКА,
Т.Б. НАДТОКА,
ДонНТУ**

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Забезпечення економічної безпеки країни є однією з найважливіших функцій держави. Проблема економічної безпеки є похідною від задач економічного розвитку на кожному етапі життя суспільства. Конкретний зміст цієї проблеми залежить від сформованих у даний період внутрішніх і зовнішніх умов. Економічна безпека являє собою універсальну категорію, що відбиває захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави і кінчаючи кожним її громадянином. Таким чином, сутність економічної безпеки можна визначити як стан економіки й інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть при несприятливих умовах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів.

Сутність економічної безпеки реалізується в системі критеріїв і показників. Критерій економічної безпеки – оцінка стану економіки з погляду найважливіших процесів, що відбивають сутність економічної безпеки. У той же час для останньої важливе значення мають не стільки самі показники, скільки їхні граничні значення. Граничні значення – це граничні величини, недотримання яких перешкоджає нормальному ходу розвитку різних елементів відтворення,

приводить до формування негативних, руйнівних тенденцій в області економічної безпеки.

Очевидно, що найвищий ступінь безпеки досягається за умови, що весь комплекс показників знаходиться в межах припустимих границь своїх граничних значень, а граничні значення одного показника досягаються не на шкоду іншим.

Широкий спектр проблем, з якими зв'язана економічна безпека, вимагає системного їхнього розподілу в наступних напрямках (складових): технологічна, ресурсна, фінансова і соціальна. Можна сказати, що економічна безпека є основою усіх видів безпеки, що утворюють національну безпеку країни.

Найважливішою структурною складовою економіки будь-якої країни на сучасному етапі розвитку суспільства є паливно-енергетичний комплекс. У системі економічної безпеки він являє собою один із ключових факторів забезпечення життєдіяльності продуктивних сил і населення. Енергетика є однією з основних галузей народного господарства будь-якої країни, за рівнем її розвитку та потенційними можливостями доцільно судити про економічну могутність країни. Цей факт робить правомірним уведення поняття енергетичної безпеки.

Проблема енергетичної безпеки почала активно обговорюватися в Україні лише в останні кілька років, що обумовлено двома причинами:

- загальне загострення уваги до різних аспектів національної безпеки;
- гострі кризові явища в енергетичному секторі.

У промислово розвинутих країнах проблема енергетичної безпеки вперше була усвідомлена в середині 70-х років, коли в результаті близькосхідної кризи почала вимальовуватися тенденція до різкого скорочення експорту нафти з цього регіону в розвинуті країни і різкий ріст цін на нафту. В умовах істотної, а для деяких країн – критичної залежності їхнього енергопостачання від імпорту нафти це привело до найбільшої енергетичної кризи. Вона була вирішена завдяки мірам, прийнятим на державному і недержавному рівні, а також на рівні корпорацій. До числа радикальних мір, здійснених для вирішення найбільшої енергетичної кризи 70-х років, відносяться:

- координація енергетичної політики в рамках Міжнародного енергетичного агентства;
- активна енергозберігаюча політика;
- широке залучення в енергобаланс власних, альтернативних імпортованій нафті енергоресурсів (атомна енергетика, нафта Аляски і Північного моря, нетрадиційні енергоресурси);
- державна підтримка вугільної промисловості в ряді промислово розвинутих країн.

Ситуація, що склалася в енергетичній галузі економіки України до кінця ХХ століття, виявилася значно серйознішою, ніж у середині 70-х років. Енергетична криза, яка відбулася 20 років тому, була зв'язана з проблемою постачання одного, насправді найважливішого енергоресурсу – нафти – в умовах досить ефективно функціонуючої ринкової економіки. Енергетична криза в Україні на

дійсний момент характеризується наступним:

- криза охоплює усі сектори енергетичної галузі;
- криза протікає в умовах серйознішої політичної, соціальної й економічної кризи;
- криза поєднує в собі стагнаційні фактори попереднього розвитку економіки і фактори перехідного економічного періоду.

Можна виділити 9 основних факторів кризового стану енергетики України:

- спад виробництва у всіх галузях паливно-енергетичного комплексу;
- низький технічний рівень продуктивних сил;
- надзвичайно марнотратне споживання енергоресурсів, висока енергомісткість виробленої продукції;
- значні втрати енергії на всіх етапах її транспортування;
- великий негативний вплив енергопідприємств на навколишнє середовище;
- значна і швидко зростаюча зношеність основних фондів енергетики;
- низька економічна ефективність підприємств паливно-енергетичної галузі й обумовлена цим висока вартість вироблених енергоресурсів;
- різке зниження інвестиційної активності в енергетику;
- часті порушення в окремих регіонах нормального енергопостачання, насамперед через неплатежі і недопоставки палива, незважаючи на значні в цілому по країні резервні енергетичні потужності.

Марнотратне споживання енергоресурсів та наявність значних втрат електроенергії в електричних мережах пояснюється кількома причинами:

- неконтрольований попит, обумовлений бажанням споживача, але не реальною потребою, яка опирається на норми питомих енерговитрат;
- умовами ціноутворення, коли всі витрати на енергоносії, в підсумку від-

носяться на вартість продукції, т.ч. нерациональне споживання може приносити прибуток;

- відсутність економічних механізмів, які стимулюють підвищення ефективності енерговикористання;

- відсутність законодавчих та нормативних пільг, які забезпечують економічну зацікавленість споживачів у підвищенні ефективності споживання.

Гострота постановки проблеми енергетичної безпеки і способів її досягнення в даний момент в Україні підтверджується наступними цифрами: частка імпорту паливно-енергетичних ресурсів у їхньому споживанні економікою країни в 1999 р. складала 55,7%, у тому числі природного газу 81%, нафти - 72%, вугілля - 14%, у 2000 році - 65%. Експорт паливно-енергетичних ресурсів з України знизився більш, ніж на 90% у порівнянні з 1990 р.

Зокрема, потребу України в нафті складає близько 35-40 млн. т у рік; при цьому обсяг власного нафтовидобутку - 4 млн. т у рік. Ціна імпортової нафти в 1999 році складала 110 \$/т. Отже, щорічно Україна повинна затрачати близько 3,5 млрд. \$ на забезпечення свого народного господарства нафтою, у той час як розмір зовнішнього боргу України в 2000 році склав 12,04 млрд. \$, що складає близько 40% валового внутрішнього продукту. Борг НАК "Нефтегаз" України перед російським "Газпромом" за перший квартал 2000 року збільшився на 0,5 млрд. \$ і складає більш 10% у структурі загального боргу [1].

Частка ПЕК у промисловості збільшилася з 33,3% у 1990 році до 59% у 1999, що в 2 рази перевищує аналогічний показник у розвинутих європейських країнах. Це веде до росту енергоємності виробництва: енергоємність ВВП за 10 років зросла приблизно в 2 рази та у 10 разів перевищує цей показник у країнах - учасницях організації економічного співробітництва і розвитку. У той же час фінансування витрат на енер-

гозбереження не перевищує 1% від вартості спожитої енергії, що в 10 разів менше, ніж у розвинутих країнах [2].

Така велика енергоємність ВВП в Україні пов'язана з непропорційною структурою промисловості: частка енергоємних галузей (паливна та металургійна) у народному господарстві країни у 2000 р. склала 38% та має тенденцію до зростання. Частка машинобудівельної промисловості в тому ж році склала 4,9%, в 2001 р. - 4,7%. Проте енергоємність цієї галузі в 3 рази менш, ніж паливної промисловості, та в 8 - 10 разів нижча, ніж металургії [3]. Але цей факт не призводить до приділення відповідної уваги енергозбереженню та просуванню енергозберігаючих технологій: в 2000 р. річні втрати електроенергії в електричних мережах країни склали 40 млрд. кВт-г, тобто 36% від обсягу спожитої електроенергії.

Кризову ситуацію, яка склалася в енергетичній галузі країни, підтверджує також значний знос устаткування на теплових електростанціях. З загальної встановленої потужності українських ТЕС 24% - фізично повністю зношені, 6% - експлуатуються зверх розрахункового ресурсу часу роботи та лише 10% - ще не вичерпали розрахункового періоду експлуатації [4].

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що проблема забезпечення енергетичної безпеки української держави, а також її регіонів і окремих підприємств у найближчі роки буде дуже актуальною.

В даний час склалися два підходи до трактування сутності енергетичної безпеки. Перший підхід (інакше «вузьке трактування») характеризує енергобезпеку як упевненість, що енергія буде матися в розпорядженні в тій кількості і тій якості, що вимагаються при даних економічних умовах. Це визначення відповідає міжнародно прийнятій Світовою енергетичною радою інтерпретації категорії «енергетична безпека».

Відповідно до цього можна запропонувати розгорнуте визначення розглянутої категорії: енергобезпека країни – це стан захищеності її громадян, суспільства, економіки від обумовлених внутрішніми і зовнішніми факторами погроз дефіциту в забезпеченні їхніх обґрунтованих потреб в енергії економічно доступними паливно-енергетичними ресурсами необхідної якості в нормальних умовах функціонування і при надзвичайних обставинах; зазначений стан захищеності в нормальних умовах відповідає забезпеченню в повному обсязі обґрунтованих потреб, а в екстремальних умовах – гарантованому забезпеченню мінімального обсягу потреб.

Другий підхід (інакше «широке трактування») визначає категорію енергетичної безпеки як стан захищеності енергетичних інтересів особистості, суспільства, держави, що включають:

- забезпечення в нормальній ситуації безперебійного постачання споживачів економічно доступними енергоресурсами прийнятної якості, а в екстремальних ситуаціях – гарантованого задоволення мінімально необхідної потреби життєво важливих споживачів;
- забезпечення ефективного використання енергоресурсів, що сприяє переводу економіки країни на енергозберігаючий шлях розвитку, зниженню енергоємності виробленої продукції;
- задоволення вимогам екологічної і виробничої безпеки, забезпечення мінімізації шкідливих впливів енергетики на людину, природне середовище і техносферу.

Таким чином, «широке трактування» сутності категорії «енергобезпека» засновані на трьох найважливіших принципах:

- безперебійне постачання споживачів економічно доступними енергоресурсами;
- енергозбереження;
- мінімальний вплив на людину та навколишнє середовище.

Треба сказати, що перехід економіки держави на енергозберігаючий шлях розвитку, по-перше, потребує в 2 рази менш капіталовкладень, ніж у розвиток паливного комплексу, а по-друге, приводить до зменшення негативного впливу енергетики на навколишнє середовище.

Оскільки енергетична безпека країни визначається рівнем забезпечення енергетичної безпеки окремих її регіонів, представляється доцільним визначити сутність категорії «енергобезпека регіонів».

Енергетична безпека регіонів являє собою сукупність умов і факторів, що забезпечують стійкість процесів енергозабезпечення продуктивних сил і населення, ступінь енергетичної незалежності й інтеграції в єдину енергосистему країни. Енергетична безпека регіону виражається в наступному:

- здатності проводити на своїй території самостійну енергетичну політику;
- наявність передумов для безкризового подолання змін, що відбуваються усередині і поза регіоном;
- здатності забезпечити достатній рівень економічної конкурентоздатності підприємств регіону (у тій мірі, наскільки це залежить від енергетики).

З погляду наявності паливно-енергетичних ресурсів і рівня захищеності від погрози порушення енергетичної безпеки всі регіони країни можна розбити на три групи:

- регіони, що володіють незначними власними енергоресурсами;
- середньозабезпечені регіони;
- забезпечені власними енергоресурсами регіони.

У залежності від забезпеченості власними енергоресурсами для кожної групи регіонів необхідно розробити свою систему критеріїв і показників, що дозволяють оцінити рівень їхньої енергетичної безпеки і напрямку її підвищення.

Для першої групи регіонів енергобезпеку доцільно оцінювати надійністю і стійкістю зовнішніх поставок енергоносіїв; для регіонів другої групи – здатністю обійтися при втраті зовнішніх поставок власними енергоресурсами; для регіонів третьої групи – ефективністю енергозабезпечення.

Поряд з розглянутими вище можна сформулювати також визначення енергетичної безпеки підприємства – це стан енергопостачання підприємства, при якому останнє забезпечено економічно доступною енергією необхідної якості в достатній кількості.

Варто мати на увазі, що поняття «енергобезпека» є досить складним і багатогранним. Ця категорія характеризує рівень захищеності суспільства від погрози порушення стабільності паливо- і енергопостачання, виникнення дефіциту енергоресурсів. Безпечним є такий стан енергетичної галузі, що характеризується стійкістю енергетики до різного роду погроз, наявністю імунітету до негативних впливів, здатних порушити процес нормального функціонування продуктивних сил і соціальних систем, а також загрози досягнутому рівню життя населення.

Рівень захищеності від погроз визначається наступними факторами:

- фактори стійкого й ефективного енергозабезпечення (забезпечення необхідного обсягу поставок якісних енергоресурсів для стабільного функціонування і стійкого розвитку народного господарства країни, регіону і прийняттю рівня життя населення);

- фактори ефективності енерговикористання (дбайлива витрата енергоресурсів, застосування енергозберігаючих технологій, скорочення попиту на паливно-енергетичні ресурси);

- фактори сприятливого клімату (здатність усіх соціальних інститутів створювати сприятливі економічні, правові, політичні і фінансові умови для забезпечення якісного енергопостачання);

- фактор енергетичної незалежності (наявність достатніх резервів і запасів енергоресурсів).

Енергетична безпека регіонів найбільшою мірою визначається рівнем економічного розвитку підприємств енергетичної галузі – як генерують компаній (електростанцій), так і енергопостачальних компаній (підприємств електричних мереж). Отже, рівень забезпечення економічної безпеки енергетичних підприємств характеризує рівень енергетичної безпеки окремих регіонів країни.

У сучасних умовах функціонування підприємств України існує цілий ряд факторів, які мають різну природу, що загрожують нормальному енергозабезпеченню підприємств. До таких факторів варто віднести:

- висока енергоємність виробленої продукції;

- великий ступінь зношеності енергетичного устаткування промислових підприємств;

- неможливість вільного вибору поставальників електроенергії;

- відсутність достатньої кількості фінансових засобів для розрахунків за спожиту електроенергію;

- незадовільна якість і кількість одержуваної електроенергії;

- недосконалість правового законодавства в області регулювання договірних відносин між поставальниками і споживачами електроенергії;

- недосконала система обліку споживаної електроенергії;

- значний ступінь зношеності енергетичного устаткування енергопостачальних компаній;

- незадовільна система організації і функціонування енергоринку;

- криза неплатежів, яка постійно поглиблюється в енергетичній галузі.

Для характеристики стану енергетичної безпеки промислового підприємства необхідно розробити перелік показників, в основу розробки яких повинні

бути покладені виявлені погрози. До таких показників доцільно віднести:

- питому енергоємність виробленої на підприємстві продукції (відношення спожитої підприємством за період електроенергії до обсягу виробництва продукції на підприємстві);

- ступінь зносу енергетичного устаткування промислового підприємства (відношення вартості зносу енергоустаткування підприємства до переоціненої вартості енергоустаткування);

- рівень оплати спожитої електроенергії.

Необхідність розрахунку цього показника визначається недосконалістю правового законодавства в області регулювання відносин між постачальником і споживачем електроенергії. Його знання необхідне, з одного боку, енергопостачальній компанії для оцінки рівня платоспроможності своїх споживачів, з іншого боку – самому підприємству. Розглянутий показник може визначатися як відношення фактичної суми, оплаченої за визначений період часу споживачем електроенергії, до суми, зазначеної в рахунку енергопостачальної компанії підприємству-споживачу.

- кількісний рівень електропостачання підприємства (визначається співвідношенням обсягу отриманої за визначений період часу електроенергії в натуральних одиницях до кількості електроенергії, заявленої на постачання енергопостачальної компанії);

- якісний рівень електропостачання промислового підприємства може визначатися декількома показниками: відхилення напруги, коливання напруги, відхилення частоти і т.д. Для промислового підприємства найбільш значимим, з погляду впливу на роботу устаткування і можливість виникнення технологічного збитку, є показник відхилення напруги. Останній параметр також нескладно контролювати, оскільки прилади для виміру рівня напруги встановлені на кожному підприємстві. Для

використання розглянутого показника при оцінці рівня енергетичної безпеки промислового підприємства відхилення напруги доцільно вимірювати в %. Сам показник буде виглядати як відношення реального рівня відхилення напруги до його номінального значення (максимально 10%).

- рівень втрат електроенергії в електромережі промислового підприємства (визначається співвідношенням фактичних втрат електроенергії до їхнього нормативного значення);

Крім перерахованих кількісних оцінок рівня енергобезпеки промислового підприємства, існує також ряд якісних показників, а саме:

- наявність недоліків в існуючих на дійсний момент договорах, що укладаються між енергопостачальною компанією і споживачем;

- рівень технологічної залежності споживачів від конкретної енергопостачальної компанії.

Далі доцільно визначити граничні значення виділених показників, що будуть характеризувати стан енергетичної безпеки підприємства як ідеальне. Після цього необхідно розробити шкалу оцінки рівня енергобезпеки підприємства (від ідеального до критичного) у залежності від значень показників оцінки.

Висновки

1. Категорія «енергетична безпека» є невід'ємним елементом категорії «економічна безпека», а саме входить до складу ресурсної складової економічної безпеки.

2. Сутність поняття «енергетична безпека» базується на трьох принципах:

- економічно доцільне енергопостачання;

- енергозбереження;

- забезпечення екологічної безпеки.

3. Енергетична безпека країни визначається енергетичною безпекою окремих регіонів.

4. Енергетична безпека регіонів у значній мірі залежить від рівня економічної безпеки підприємств енергетичної галузі, а саме: що генерують і енергопостачальних компаній.

5. Існуюча у даний час в Україні енергетична криза вимагає виділення категорії «енергетична безпека» в окремої складову і розробки методики її оцінки і способів підвищення.

6. Показники оцінки енергетичної безпеки промислового підприємства виявлених загроз енергетичній безпеці.

В.Н. КРАСЬКО,
ДонНТУ

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ЭФФЕКТИВНОГО СОБСТВЕННИКА

Всякая корпорация представляет собой систему взаимодействий между следующими основными агентами (соучастниками): собственниками (акционерами), администрацией предприятия, персоналом, окружающим обществом, потребителями и поставщиками.

Акционеры являются поставщиками рискованного капитала, необходимого для ее возникновения, развития и роста. Поэтому их интересы должны обязательно учитываться во всех важнейших действиях компании. Администрация предприятия (высший менеджмент) должна способствовать эффективной работе предприятия и принимать такие управленческие решения, чтоб был достигнут баланс интересов участников корпоративных отношений, с целью повышения их ответственности за результаты деятельности акционерного общества. Персонал корпорации, в первую очередь, требует достойную оплату труда, защиту здоровья на рабочем месте, финансовую безопасность, обеспечение определенного качества жизни и невмешательства в личную жизнь.

Список літератури

1. Чукуева И. Формирование украинского рынка нефти и нефтепродуктов // Экономика Украины. – 2001. – № 2.
2. Главное – работа на реальный результат // Экономика Украины. – 2000. – № 6.
3. Кузовкин А. Потенциал энергосбережения // Экономист. – 2000. – № 5.
4. Гайдук В. Развитие ТЭК Украины как основы ее экономической безопасности // Экономика Украины. – 2001. – № 5.

К потребителям руководители корпорации должны проявлять самое пристальное внимание, потому что без них она просто не сможет существовать. Потребители хотят получить от нее, в первую очередь, качественные товары и услуги, надежное обслуживание, приемлемые цены и достоверную рекламу. Если запросы потребителей не будут удовлетворены, то компанию ждет неудача, как в краткосрочном, так и долгосрочном периоде. В большинстве случаев в промышленно развитых странах поставщиками крупных корпораций являются малые предприятия, которые ожидают от сотрудничества с ними справедливых торговых отношений и своевременных платежей за выполненные работы и услуги. Важным элементом любой экономической системы являются взаимоотношения между крупными корпорациями и их поставщиками, потому что существование малого бизнеса очень зависит от того, как с ним ведут свою деятельность крупные корпоративные структуры.